

УДК 343.9

Михайло Гузела
Національний університет “Львівська політехніка”,
Навчально-науковий інститут права та психології
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права та процесу
Mykhailo.V.Huzela@lpnu.ua,
ORCID: 0000-0002-2254-6990

ДОСВІД США ТА КАНАДИ В ПОПЕРЕДЖЕННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ЩОДО УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ

<http://doi.org/10.23939/law2022.36.182>

© Гузела М., 2022

Проаналізовано проблему попередження кримінальних правопорушень щодо окремих учасників кримінального провадження через реальне забезпечення їхньої безпеки в сфері кримінального процесу. Оскільки розроблення нормативної бази з метою вирішення проблеми забезпечення безпеки осіб, залучених до сфери кримінального процесу, розпочалось в середині минулого століття, відповідно, зазначену проблему, а також способи її вирішення почали відображати в нормах тогочасного міжнародного законодавства.

В статті досліджено, що проблему запобігання кримінальним правопорушенням щодо суб'єктів кримінального провадження через реальне забезпечення їхньої безпеки в сфері кримінального процесу відображено і вирішено в нормах законодавства США та Канади, в яких чітко регламентовано основні засади співпраці у сфері протидії суспільно небезпечним посяганням щодо особи, а також щодо учасників кримінального судочинства.

На основі аналізу вітчизняної та зарубіжної наукової літератури, а також законодавства США та Канади досліджено окремі питання попередження кримінальних правопорушень щодо суб'єктів кримінального провадження через реальне забезпечення їхньої безпеки в сфері кримінального процесу. Зокрема, проаналізовано законодавство США та Канади, яке регламентує реалізацію програми захисту свідків та потерпілих, досвід цих держав на шляху недопущення кримінальних правопорушень щодо учасників кримінального судочинства. Зроблено висновок про важливість позитивного досвіду зазначених держав для України для вирішення проблеми попередження кримінальних правопорушень щодо учасників кримінального провадження, а також для вдосконалення кримінального та кримінального процесуального законодавства України.

Ключові слова: злочинність; попередження кримінальних правопорушень; попередження кримінальних правопорушень щодо учасників кримінального провадження.

Постановка проблеми. Незважаючи на важкі виклики, що постали перед Україною внаслідок російської військової агресії, наша держава, прагнучи якнайшвидше інтегруватися у європейський

простір, сьогодні переживає епоху становлення свого кримінального та кримінального процесуального законодавства. З огляду на це серед основних проблем на одне з чільних місць виходить проблема попередження кримінальних правопорушень щодо учасників кримінального провадження. Питання вирішення зазначеної проблеми закріплене як в окремих нормах міжнародного законодавства, так і в законодавстві окремих держав розвинутої демократії. В таких нормах чітко регламентовано основні засади співробітництва у сфері протидії суспільно небезпечним посяганням щодо особи, а також щодо учасників кримінального судочинства. Крім цього, досвід розвинених демократичних держав стосовно попередження кримінальних правопорушень щодо учасників кримінального судочинства надзвичайно важливий для України для вирішення проблеми запобігання кримінальним правопорушенням щодо учасників кримінального провадження, а також для вдосконалення чинного кримінального та кримінального процесуального законодавства.

Аналіз дослідження проблеми. Вагомий внесок у дослідження проблем попередження і протидії суспільно небезпечним посяганням щодо особи і, зокрема, щодо суб'єктів кримінального провадження зробила низка науковців, зокрема О. М. Бандурка, В. В. Голіна, І. М. Даньшин, О. М. Джужа, А. Ф. Зелінський, А. П. Закалюк, О. М. Костенко, О. М. Литвинов, І. Б. Медицький, О. О. Юхно та багато ін..

Мета статті полягає у визначенні способів вирішення проблеми попередження кримінальних правопорушень проти учасників кримінального провадження на основі досвіду окремих держав англо-саксонської системи права (зокрема, США та Канади).

Виклад основного матеріалу. Сьогодні на одному з чільних місць проблема попередження кримінальних правопорушень щодо учасників кримінального провадження. Питання вирішення зазначеної проблеми закріплене як в окремих нормах міжнародного законодавства (про це ми вже говорили в попередніх публікаціях), так і в законодавстві окремих держав розвинутої демократії [4, с. 168–175]. Досвід розвинених демократичних держав стосовно недопущення кримінальних правопорушень щодо учасників кримінального судочинства надзвичайно важливий для України, оскільки дає великі можливості для вдосконалення чинного кримінального та кримінального процесуального законодавства з метою вирішення проблем попередження кримінальних правопорушень щодо окремих учасників кримінального провадження.

Значний досвід у практиці запобігання злочинам проти учасників кримінального судочинства мають США. У США ще у 1968 р. був ухвалений і набрав чинності Комплексний закон “Про контроль за злочинністю”, на підставі якого правоохоронним органам країни надано право використовувати в судах відеозапис показань свідків та потерпілих з метою забезпечення їхньої безпеки. Суд приймав такі свідчення як докази у випадках, якщо ці покази були необхідні на користь судочинства і держави [3, с. 55]. А вже із 1971 р. у США повною мірою реалізується Федеральна програма захисту свідків, які виступали у судах зі свідченнями проти небезпечних злочинців [2, с. 350].

Із метою удосконалення системи захисту окремих учасників кримінального процесу 12 жовтня 1982 року у США ухвалено Закон “Про захист жертв та свідків злочинів” [7, с. 154], а також спеціальний закон “Про посилення безпеки свідка” [8, с. 22–40]. Завдяки цьому в США сформувалась чітка і збалансована система правосуддя, основною засадою якої є принцип верховенства права і закону. Зазначена система повністю гарантує незалежність суду від інших гілок влади і, зокрема, від президента США та від спецслужб, від прокуратури і, що найголовніше, – від сторін, котрі беруть участь у кримінальному провадженні. Крім цього, судді надзвичайно прискіпливо ставляться навіть до самої можливості найменшого тиску на правосуддя. На прокурора чи адвоката, у разі спроби обговорення обставин справи із суддею наодинці або ж за відсутності іншої сторони, негайно накладається стягнення за істотне порушення закону [4, с. 172]. А якщо будь-хто з інших учас-

ників процесу спробує вплинути на суддю, цей учасник негайно підлягає притягненню до кримінальної відповідальності.

У США у багатьох штатах закони регламентують низку компенсацій жертвам та свідкам злочинів. Наприклад, Кримінально-процесуальний закон штату Нью-Йорк передбачає низку компенсацій особам, які сприяють правосуддю. Своєю чергою, громадяни за умови їх, насамперед, фізичного захисту готові надавати допомогу державі у боротьбі зі злочинністю. Уже розроблено близько 600 різних програм взаємодії правоохоронних органів та населення щодо розкриття злочинів, їх розслідування та судового провадження. Зокрема, особи, що мають відомості про злочин, можуть повідомити про їх вчинення телефоном у поліцію анонімно. Якщо повідомлення виявилось корисним і обвинуваченого притягнуто до кримінальної відповідальності, присвоєному для забезпечення безпеки анонімному номеру виплачується грошова винагорода. Така форма взаємодії дієва для розкриття злочинів, які можна розслідувати загальними методами без залучення аноніма як свідка [1, с. 95; 2, с. 350; 9, с. 87].

Якщо ж проаналізувати статус свідка, котрий був залучений до судового процесу і, відповідно, щодо якого була застосована Програма захисту свідків, то такий свідок за спеціальною телефонною лінією зв'язку може дізнатися, де відбуває покарання особа, щодо якої він дав свідчення, а також коли її буде звільнено [5, с. 98]. Таке саме право дізнатися про те, де відбуває покарання особа, щодо якої дано свідчення, а також про термін її звільнення мають також потерпілий, його представник, а також адвокат свідка [4, с. 172].

Окрім цього, у США на загальнодержавному рівні правоохоронні органи ведуть статистику жертв злочинів, що дуже важливо не тільки для визначення соціальних наслідків злочинності, але й для розроблення запобіжних заходів. Отже, у США надзвичайно розгалужена система запобігання злочинам проти учасників кримінального провадження, яка ґрунтується на низці законів, що забезпечують безпеку осіб, які сприяють правосуддю. А суб'єктів, які безпосередньо здійснюють правосуддя (судді), охороняють безпосередньо кримінальний і процесуальні закони. Так, пар. 21 розд. 18 Зводу законів США встановлює, що суд на власний розсуд карає штрафом або тюремним ув'язненням дії, які він кваліфікував як неповагу до суду. Водночас, пар. 73 розд. 18 Зводу законів США регламентує кримінальну відповідальність за перешкоджання відправленню правосуддя. Зазначені норми Зводу законів США певною мірою співзвучні, оскільки Кримінальне право США загалом закріплює англійську концепцію застосування інституту "неповаги до суду", а англо-американська кримінально-правова доктрина визначає неповагу до суду як "дії, що завдають шкоди правосуддю або перешкоджають його здійсненню" [2, с. 350; 4, с. 43].

Також вважаємо за необхідне підтримати накову позицію І. С. Іванова про те, що забезпечення державного захисту учасників кримінального судочинства в США здійснюється за двома основними напрямками:

- 1) встановлення правових норм, що передбачають покарання за вчинення протиправних дій щодо учасників (суб'єктів) кримінального судочинства;
- 2) реалізація на практиці комплексу організаційних заходів щодо забезпечення правового та фізичного захисту учасників цього процесу [6, с. 43].

Отже, можна констатувати, що правову основу діяльності органів держави в сфері захисту учасників кримінального провадження становлять, насамперед, Звід законів США, і, зокрема, його положення пар. 73 (Перешкоджання відправленню правосуддя), а також ч. 1 (Злочини) розд. 18 (Злочини та кримінальні процедури) названого збірника законів [4, с. 173].

Варто зазначити, що аналогічно, як і в США, Програма захисту свідків доволі ефективно функціонує і в Канаді. Відповідно до Закону Канади № С-13 від 20 червня 1996 року, яким зазначена Програма була затверджена, її реалізує Управління боротьби з наркотиками Канадської королівської кінної поліції. Саме на цей підрозділ поліції ще до закріплення на законодавчому рівні Програми захисту свідків було покладено обов'язок забезпечення безпеки учасників кримінального процесу. Зазначимо, що Програма захисту свідків діє на загальнонаціональному рівні, тому учасни-

ки кримінального процесу можуть скористатися нею будь-де в Канаді. Програма захисту свідків в Канаді надзвичайно ефективна і заслуговує на довіру з боку громадян, про що свідчить той факт, що абсолютна більшість кримінальних справ, у яких була використана зазначена Програма, завершувалися засудженням обвинувачених тільки на підставі показів свідків. Окрім цього, за увесь час реалізації Програми захисту свідків у Канаді не зафіксовано жодного випадку вбивства свідка, щодо якого застосовували її положення [12, с. 83]. І навіть більше, свідок, який перебуває під захистом Програми, отримує можливість компенсувати всі витрати на проживання на новому місці, а фінансову допомогу йому надають доти, доки він не матиме достатньо коштів для подальшого проживання. Як тільки свідок, щодо якого реалізується Програма захисту свідків, адаптується до нових умов проживання, субсидії держави за Програмою зменшують і, згодом, поступово скасовують зовсім [2, с. 350; 10, с. 345–350; 4, с. 174].

За програмою захисту свідкові гарантована пожиттєва охорона. Однак у випадках, якщо свідок подав вимогу про вихід із Програми захисту свідків або ж якщо було встановлено, що свідок був залучений до незаконної діяльності чи відмовлявся виконувати відповідні інструкції, угода з ним підлягає розірванню [11, с. 351–352].

Висновок. Отже, можна констатувати, що аналіз вітчизняної та зарубіжної наукової літератури, а також аналіз окремих норм законодавства США і Канади дає можливість констатувати, що попередження кримінальних правопорушень щодо суб'єктів кримінального провадження можливе із реальним забезпеченням їхньої безпеки в сфері кримінального процесу. Зокрема, про це свідчить чинне законодавство США та Канади, яке регламентує реалізацію програми захисту свідків та потерпілих, а також досвід цих держав стосовно запобігання кримінальним правопорушенням щодо учасників кримінального судочинства. Багатий і позитивний досвід США та Канади є неоціненним для вдосконалення чинного кримінального та кримінального процесуального законодавства України з метою вирішення проблеми попередження злочинності й, зокрема, запобігання вчиненню кримінальних правопорушень щодо учасників кримінального провадження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Брусницын Л. В. Теоретико-правовые основы и мировой опыт обеспечения безопасности лиц, содействующих уголовному судопроизводству: дис. ... д-ра юрид. наук. Москва, 2002. С. 95.
2. Варыгин А. Н., Яшин А. В. Детерминация и предупреждение преступлений против участников уголовного судопроизводства: монография. Москва, 2018. 350 с.
3. Гриб В. Г., Зернова Т. М., Бурова Л. Б. О состоянии и мерах борьбы с организованной преступностью в некоторых зарубежных странах: обзор. Москва, 1990. С. 55.
4. Гузела М. В. Попередження кримінальних правопорушень щодо суб'єктів кримінального провадження: міжнародне законодавче закріплення та досвід окремих держав. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія "Юридичні науки". 2022. Т. 9, № 1 (33). С. 168–175.
5. Евстратенко Е. В. Защита свидетелей и потерпевших в уголовном процессе России: дис. ... канд. юрид. наук. Челябинск, 2004. С. 98.
6. Иванов И. С. Переселение защищаемого лица на другое постоянное место жительства в отечественном и зарубежном праве. Российский следователь. 2013. № 6. С. 43.
7. Зайцев О. А. Теоретические и правовые основы государственной защиты участников уголовного процесса / под ред. С. П. Щербы. М., 1997. С. 10.
8. Закон о контроле за организованной преступностью в США. Борьба с преступностью за рубежом (по материалам зарубежной печати): ежемесячный информ. бюллетень. М., 1991. Вып. № 10. С. 22–40.
9. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3 кн. Київ: Ін Юре, 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 424 с.
10. Обзор практики применения программ по защите свидетелей Канадской Королевской Конной полицией. Зарубежный опыт правового регулирования по вопросам защиты участников уголовного судопроизводства и практика его применения: сборник правовых актов, организационных документов и информационно-аналитических материалов / под ред. В. В. Черникова. Москва, 2000. С. 345–350.

11. О количестве защищаемых лиц, принятых в Программу: Программа по защите свидетелей. Ежегодный отчет. Зарубежный опыт правового регулирования по вопросам защиты участников уголовного судопроизводства и практика его применения: сборник правовых актов, организационных документов и информационно-аналитических материалов / под ред. В. В. Черникова. Москва, 2000. С. 351–352.

12. Фадеева М. П. Теория и практика государственной защиты лиц, содействующих уголовному судопроизводству: дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2006. С. 83.

REFERENCES

1. Brusnytskyi L. V. *Teoretyko-pravovye osnovy u mirovoi opyt obespecheniya bezopasnosti lyts, sodeistvuiushchykh uholovnomu sudoproizvodstvu* [Theoretical and legal foundations and world experience of ensuring the safety of persons assisting in criminal proceedings: dissertation]: dys. ... d-ra yuryd. nauk. M., 2002. P. 95.

2. Varyhyn A. N., Yashyn A. V. *Determinatsiya u preduprezhdenye prestupleniy protyv uchastnykov uholovnoho sudoproizvodstva* [Determination and prevention of criminals against participants in criminal proceedings]: monohrafiya. M., 2018. 350 p.

3. Hryb V. H., Zernova T. M., Burova L. B. *O sostoianyu u merakh borby s orhanyzovannoi prestupnostiu v nekotorykh zarubezhnykh stranakh* [About the state and measures of combating organized crime in some foreign countries: an overview]: obzor. M., 1990. P. 55.

4. Huzela M. V. *Poperedzhennia kryminalnykh pravoporushen shchodo subiektiv kryminalnoho provadzhenia: mizhnarodne zakonodavche zakriplennia ta dosvid okremykh derzhav* [Prevention of criminal offenses against subjects of criminal proceedings: international legislative consolidation and experience of individual states]. Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politehnika". Serii "Iurydychni nauky". 2022. T. 9, No. 1 (33). P. 168–175.

5. Evstratenko E. V. *Zashchita svydetelei u poterpevshykh v uholovnom protsesse Rossyy* [Protection of witnesses and victims in criminal proceedings in Russia]: dys. ... kand. yuryd. nauk. Cheliabynsk, 2004. P. 98.

6. Yvanov Y. S. *Pereselenye zashchyschaemoho lytsa na drugoe postoiannoe mesto zhytelstva v otechestvennom u zarubezhnom prave* [Relocation of the protected person to another permanent place of residence in domestic and foreign law]. Rosyiskyi sledovatel. 2013. No. 6. P. 43

7. Zaitsev O. A. *Teoretycheskye u pravovye osnovy hosudarstvennoi zashchity uchastnykov uholovnoho protsessa* [Theoretical and legal foundations of the state protection of participants in the criminal process] / pod red. S. P. Shcherby. M., 1997. P. 10.

8. *Zakon o kontrole za orhanyzovannoi prestupnostiu v SShA. Borba s prestupnostiu za rubezhom (po materyalam zarubezhnoi pechaty): ezhemesiachnyi ynformatsyonnyi biulleten* [The Law on the Control of Organized Crime in the USA. Fight against crime abroad (based on the materials of the foreign press): monthly information bulletin]. M., 1991. Выр. 10. P. 22–40.

9. Zakaliuk A. P. *Kurs suchasnoi ukrainskoi kryminolohii: teoriia i praktyka* [Course of modern Ukrainian criminology: theory and practice: in 3 books]: u 3 kn. Kyiv: In Yure, 2007. Kn. 1: Teoretychni zasady ta istoriia ukrainskoi kryminolohichnoi nauky. 424 p.

10. *Obzor praktyky pryomeneniya prohramm po zashchite svydetelei Kanadskoi Korolevskoi Konnoi polytsyi* [Overview of the practice of the application of witness protection programs by the Canadian Royal Horse Police]. Zarubezhnyi opyt pravovoho rehulyrovaniya po voprosam zashchity uchastnykov uholovnoho sudoproizvodstva u praktyka eho pryomeneniya: sbornyk pravovykh aktov, orhanyzatsyonnykh dokumentov u ynformatsyonno-analytycheskykh materyalov / pod red. V. V. Chernykova. M., 2000. P. 345–350.

11. *O kolychestve zashchyschaemykh lyts, pryniatykh v Prohrammu: Prohramma po zashchite svydetelei. Ezhehodnyi otchet* [About the number of protected persons admitted to the Program]. Zarubezhnyi opyt pravovoho rehulyrovaniya po voprosam zashchity uchastnykov uholovnoho sudoproizvodstva u praktyka eho pryomeneniya: sbornyk pravovykh aktov, orhanyzatsyonnykh dokumentov u ynformatsyonno-analytycheskykh materyalov / pod red. V. V. Chernykova. M., 2000. P. 351–352.

12. Fadeeva M. P. *Teoriya u praktyka hosudarstvennoi zashchity lyts, sodeistvuiushchykh uholovnomu sudoproizvodstvu* [Theory and practice of state protection of persons assisting criminal proceedings]: dys. ... kand. yuryd. nauk. M., 2006. P. 83.

Дата надходження: 24.10.2022 р.

Mykhailo Huzela

Lviv Polytechnic National University,
Institute of Jurisprudence and Psychology,
Department of Criminal Law and Procedure,
Ph. D., Assoc. Prof.
Mykhailo.V.Huzela@lpnu.ua,
ORCID: 0000-0002-2254-6990

**THE EXPERIENCE OF THE UNITED STATES OF AMERICA AND CANADA
IN THE PREVENTION OF CRIMINAL OFFENSES AGAINST THE SUBJECTS
OF CRIMINAL PROCEEDINGS**

The article is devoted to the problem of prevention of criminal offenses against the subjects of criminal proceedings through the real provision of their security in the field of criminal proceedings. Since the development of the regulatory framework to address the security of persons involved in criminal proceedings began in the middle of last century, accordingly, this problem, as well as ways to solve it, began to be reflected in the norms of contemporary international law.

The article examines that the problem of prevention of criminal offenses against the subjects of criminal proceedings through the real security of their criminal proceedings is reflected and resolved in law of USA and Canada, which clearly regulate the basic principles of international cooperation in combating socially dangerous encroachments on the person, as well as on participants in criminal proceedings.

Based on the analysis of domestic and foreign scientific literature, as well as the legislation of USA and Canada, some issues of prevention of criminal offenses against the subjects of criminal proceedings through the real security of their security in the criminal process. In particular, the legislation of the United States and Canada, which regulates the implementation of the program of protection of witnesses and victims, the experience of these countries in preventing criminal offenses against participants in criminal proceedings. It was concluded that the positive experience of these states is important for Ukraine in solving the problem of prevention of criminal offenses against criminal proceedings, as well as for improving the criminal and criminal procedure legislation of Ukraine.

Key words: crime; prevention of criminal offenses; prevention of criminal offenses against subjects of criminal proceedings.